

NOMS DE LES EDIFICACIONS AÏLLADES DEL TERME DE MORELLA

Ernest QUEROL PUIG

1. INTRODUCCIÓ. Les edificacions aïllades es designen molt diversament en tot el nostre domini lingüístic. *Casa* i *ca* que són formes molt exteses en algunes contrades, en unes altres són gairebé reservades per a les cases de l'interior del poble, com en el cas del terme de Morella (els Ports); amb una extensió de 387,68 km², i, si més no, amb els 291 nuclis aïllats que hem analitzat. El treball consta d'un estudi lingüístic dels apel·latius i dels noms propis de les edificacions aïllades, de llur classificació, de l'estructuració segons la semàntica estructural, així com de llur anàlisi gramatical. El criteri que predominarà per a acompanyar els apel·latius no serà, com veurem, gratuït.

Hem estudiat els topònims dels nuclis aïllats que tenen alguna relació amb l'actualitat. Són bàsicament els que constaven a la documentació de 1896 i a la posterior. Hem comprovat que alguns ja existien al segle xv, a més de la poca presència de toponímia àrab, en canvi, els mossarabismes hi són més freqüents. Les fonts de documentació, han estat tant les escrites com les orals, i també, en molts de casos, el coneixement propi de la zona estudiada. La documentació escrita ha estat: el *Capbreu* de Morella de l'any 1443, el *Padró d'habitants de Morella* de l'any 1896, el *Llistat de denes i de Masos* d'un funcionari municipal de l'any 1906, els *mapes de l'Instituto Cartográfico del Ejército* i el *Pla d'Ordenació Urbanística de Morella*. La informació oral ha estat demanada a persones de diferents parts del terme, perquè és molt difícil que una persona el conegui tot perfectament. En els casos dubtosos sempre s'ha contrastat la informació amb més de dos informants.

2. ELS NOMS DE LES EDIFICACIONS AÏLLADES. El pas de nom comú a nom propi es dona quan el comú apel·latiu (mas, torre, caseta...) no serveix per a designar els edificis, perquè n'hi ha més d'un amb el mateix nom. En el cas que ens ocupa, aquest fet es devia donar en el moment en què la quantitat de nuclis aïllats en confongués la designació. Només en haver-n'hi més d'un, ja no era prou dir *el mas* del lloc en el qual estava situat (*La Roca*, per exemple). En el moment que a La Roca hi hagués més d'un mas, ja s'havia de produir un canvi en la manera de designar-los. Evidentment hi podria haver d'altres raons, posem

per cas que la importància del propietari fos considerable, seria llavors el seu nom el que acompanyaria *mas*; o bé l'estranyesa del seu nom, cognom o renom, o molts altres factors, difícils d'esbrinar. D'una manera o d'una altra, més tard o més d'hora, no es podria utilitzar únicament l'apel·latiu; aleshores, la seva funció no serà la de designar simplement, sinó la de distingir. Per a la qual cosa li caldran modificacions, o addicions. Així, doncs, el topònim ja no serà constituït pel simple apel·latiu: serà un derivat, o un apel·latiu; en composició amb una altra paraula.

Al *Capbreu* de Morella tenim documentat algun exemple significatiu. Hi trobem una frase que diu «*un mas a la Lloma*», en l'actualitat hi ha un mas que es diu *La Lloma*: sembla ser un cas clar de pre-topònim. En el mateix document trobem masos amb un nom perfectament establert com el *mas de Prades*.

L'apel·latiu més utilitzat al terme de Morella per a designar les edificacions aïllades és *mas*; també són utilitzats *caseta*, *torre*, *molí* (una vegada *molineta*), *hostal*, *venta*, i molt poc *maset*, *casilla*, *casa*, *teuleria*, *ferreria*, *fàbrica* i *batà*. La funció que feien la trobem reflectida en *torre*, *molí*, *hostal*, *venta*, *teuleria*, *ferreria*, *batà* i *fàbrica*, mentre que els altres designen l'*edificació*. Per extensió, però, també s'inclouen, en tots els casos, les terres que li pertanyen. Passem a estudiar-los un a un.

Mas.— Joan Coromines escriu respecte a aquest mot: «Almenys la comarca morellana fa una distinció entre *mas*, que sols apliquen a hisendes excepcionalment grans i ja un poc antigues, *maset* que és el que diuen de la major part, i *caseta* que apliquen a habitacions exigües o ben poc importants; aquesta última denominació la deu evitar el pagès o propietari de l'indret, i els amics deuen seguir-li la veta: a Cinctorres (1961), després d'ensenyar-me el *Maset de Pere el Ros* m'advertiren, a part, que és “una caseta” no pas un “maset”» I, parlant de *masa* escriu «tant o més aragonès, però també morellà per a un cert tipus gran de mas: *La Maza* mas molt conegut, uns vuit km. al S. de Morella (tirant cap a Vallibona i Salvassòria) [1931].»

Hem de matisar les afirmacions de J. Coromines. En primer lloc, no és exacte que a la comarca de Morella *mas* s'apliqui «només a les hisendes excepcionalment grans i ja un poc antigues» perquè és la paraula més utilitzada per a anomenar les edificacions aïllades, com podem veure més endavant. Respecte a que es digui *maset* a la major part de les hisendes, ens caldria distingir entre l'apel·latiu i el genèric. En l'apel·latiu només hem trobat en tot el terme de Morella sis casos en els quals s'utilitzi *maset*, (*Cremat, del Milacre, de Maciana, de Boix, de Rabosa i de Benito*); com a genèric, el seu ús és habitual, i és un diminutiu de *mas*. Pel que fa al comentari de *Masa*, no tenim elements per a afirmar que sigui algun tipus de mas concret (només se'n diu aquest); *Maso*, seguint la mateixa especulació podria ser-ne un altre, però possiblement *Masa* sigui la seva femenització, fenomen molt corrent (*Querola, Maciana, Carcellera*, etc.), com veurem a l'apartat 2.5.4; podrien ser els hipocorístics de Tomasa, i de Tomaso (de la mateixa manera que de Joan tenim Joano).— *Masada* només és utilitzat com a genèric, no mai com a apel·latiu. Així sentirem: «és una *mazá* molt

gran», però difícilment «La *mazà* de + nom propi». El terme *masia* és desconegut a la comarca i només el trobem quan s'escriu en castellà.

Casa: només hem trobat dues utilitzacions en tot el terme *Casa Martí*, i la *Casa Gran*. Possiblement *casa* tingui relació amb els llinatges de la noblesa morellana, aquestes dues masades es troben a la zona més fèrtil del terme (*dena del Coll i del Moll*) i era on sempre havien tingut propietats les famílies més influents: *Brusca, Creixell, Ursinos, Figuera...*

Torre: El *Diccionari Alcover-Moll* dóna una accepció particular de Morella i del Maestrat: «Casa de pagès que té una casa més alta per a defensa». Encara que Moreu-Rey (1982, 75) assenyala que aquest ús és més generalitzat: «Alguns dels apel·latius designant la casa contenen també sovint el concepte de la fortificació i la defensa (*Torre, Palau, Bastida, Sala*, per exemple)».

Caseta: diminutiu de casa, és generalment una construcció de poca importància, tant pel que fa a les terres com a l'edifici. També s'utilitza per a designar les edificacions petites per a guardar les eines.

Casilla: és una paraula presa del castellà que només s'empra per a designar les edificacions de vora la carretera que utilitzaven els treballadors d'Obres Públiques.

Hostal: és el lloc on es reben hostes professionalment. Coromines (iv, 823) fanotar que a *hostal* li ha sortit un competidor castellà: *Venta* tan impositat que són molts els qui entenen que *hostal* pot dir-se només dels de dins del poble, i si és fora del poblat no admeten sinó *venta*. Al terme de Morella trobem un cas ben significatiu. El barri situat a un km. mig del poble se'l coneix com *L'Hostal Nou*, cinc-cents metres més lluny es troba *La Venta de la Carda*, i cinc-cents metres més enllà hi ha *L'Hostal d'en Nuella* (pronunciat «anduella» o «enduella»). Demostra que és l'antiguitat de l'edificació, i no la proximitat al poble, el que determina l'aparició d'*hostal* o *venta*. Encara podríem afegir un altre exemple: *L'hostal del Beltran* i *La venta del Punyal* estan un davant de l'altre, i per tant, a la mateixa distància de Morella.

Fàbrica: només s'utilitza per a designar l'única important que hi havia: la de Giner.

Batà: molí draper. Màquina que servia per a netejar o consolidar la tela teixida, per mitjà de la pressió de grans martells o de dos cilindres tangents.

Dels apel·latius comentats *mas* és omès gairebé sempre en la llengua oral, el més corrent és sentir «venim de l'Almoina» i no «venim del mas de l'Almoina»; *mas de* és superflu, perquè tothom sap que l'Almoina només és un mas. Hi ha un seguit d'edificacions que només admeten d'una manera forçada l'anteposició d'un apel·latiu, com ara *La Pedrera, El Solanet, La Pobleta del Riu, El Campello* (figuren als llistats entre parèntesis); i fins i tot hi ha alguns que rebutgen l'antic article com *Cap de Riu* i *Cap de Vinyet*.

2.1. QUADRE DELS NOMS DE LES EDIFICACIONS AÏLLADES. Vegeu a continuació l'estructuració semàntica dels noms emprats en la designació de les edificacions aïllades. Seguint la semàntica estructural, i més concretament les aportacions d'Eugenio Coseriu¹ a la teoria dels camps lèxics, la classificació dels noms de les edificacions aïllades constitueix un camp multidimensional jerarquitzant, i té un arxillexema *masos* que, alhora, en la seva forma singular és un lexema més del camp.

NOMS DE LES EDIFICACIONS AÏLLADES							
+apel.latiu						-apel.latiu	
-llinatge					+llinatge	-llinatge	
+funció				-funció			
+defensiu	-defensiu			-grandària	+grandària		
	+ hostes	+ "industrial"	+obres				
torre	hostal venta	fàbrica batà teuleria moli ferreria	casilla	maset caseta	mas	casa	masada

3.- LA DIVISIÓ TERRITORIAL. Ja hem assenyalat que els noms de les edificacions aïllades, a més de designar l'edifici, inclouen també el terreny que els pertany. Així tindrem que *el Molí d'Adell* són els *casalicis* del molí i les terres, i fins i tot una altra edificació que és dins de les seues terres separada del nucli principal: *la torre Grossa*, que també es diu *la torre del molí d'Adell*. Per tant, cada paraula que hem comentat a l'epígraf anterior indica també una divisió del territori.

La Dena.— El terme de Morella està dividit en *denes*. *Dena* és una contracció de *desena* — *deena* — *dena*. A l'Alcover-Moll llegim «cada un dels munts de deu garbes o feixos de garbonets que repleguen els eixarmentadors (Val.)» (v. IV: 122). També dóna l'accepció de grup de deu persones destinat al treball. El significat que té a la nostra comarca és que va ser dividida en deu parts, per això cadascuna és una *desena* del tot: el terme. Encara que amb la posterior incorporació d'Herbeset i La Pobleta, aquest mot es fa extensiu per a aquests dos termes afegits al de Morella, amb la qual cosa passarà ja a tenir el significat de divisió territorial del terme, perdent el sentit originari de deu parts. Sembla que *dena*, amb aquest sentit, només s'utilitza a la comarca dels Ports. Moreu-Rey (1982: 81) només la dóna com a pròpia del Maestrat, però en tot el seu llibre no utilitza cap vegada *Els Ports* per a parlar d'aquesta comarca. La important extensió del terme de Morella i els nombrosos masos que s'hi troben fa que la divisió en *denes* serveixi per a complementar el nom del mas quan se'n troba un altre d'igual. Així, per exemple, tenim *el mas de Pitarch de Castellons*, i *el mas de Pitarch de la Vespa*.

L'estudi dels noms de les *denes* ens donarà quins són els elements més singulars del terme. Si es divideix en deu parts, es farà triant allò que les distingeixi millor de la resta. Així, tenim que l'aigua, les muntanyes, la vegetació, les característiques del terreny i la seva propietat (els cognoms), seran els que faran aquesta funció distintiva:

— L'aigua: *les denes Primera i segona del Riu, la dena de la Font d'en Torres*.

— L'oronímia: *la dena de la Roca, la dena del Muixacre (mont sacre), la dena de Morella la Vella, i la dena del Coll i del Moll*.

— Les característiques del terreny: *la dena del Coll i del Moll*, que també l'haguéssim poguda relacionar amb l'aigua, perquè sembla que vol dir que és una zona amb prou aigua; la trobem utilitzada a la segona part de la paraula formada per composició sintètica: *aiguamoll* (moll d'aigua).

— La vegetació: *dena de La Pobleta* (plantada de pollancre), i *dena d'Herbeset*, ambdues afegides posteriorment.

— La propietat: *la dena dels Llivis*. També ho podria ser *la dena dels (o de) Castellons*, el mas dóna també el nom a la dena, com passa amb els *Llivis* però *Castellons* no l'hem vist documentat com a cognom. No hem pogut esbrinar la procedència de *la dena de la Vespa*.

Sembla que la divisió en *denes* encara no s'havia fet el 1443, any en què fou escrit el *Capbreu* de Morella, els encapçalaments de les pàgines parlen de partides: *Givalcolla, Regatxol, Barranc de Bellota, Foia de l'Andador, Erbes Sobirans, Planelles, Salvassòria, Heretes de Frare Eixemeno...* les que coincideixen amb les *denes* actuals només són: *Vespa* i *Moll*.

Una altra divisió territorial és la de:

Vesset: només el trobem utilitzat en *el vesset de Vella*, per a indicar l'extensió; deu provenir de *vessana*, Alcover-Moll (X, 759) diu respecte a l'etimologia «del llatí vg. *versana*, derivat de *versare*, “girar”, probablement perquè a l'acabament de la feixa o tros de terra llaurada calia fer girar els bous (cf. Coromines *DECast*, I, 4510)».

4. ESTUDI DE LES FORMES DE DENOMINACIÓ DE LES EDIFICACIONS AÏLLADES. L'estreta relació entre la terra i la propietat dificulta la separació dels topònims dels antropònims. Donar a la terra el nom del seu propietari ha estat un fet molt habitual; en aquesta classificació veurem que l'estructura *apel·latiu + nom del propietari* és, amb diferència, la que més es repeteix; amb les implicacions culturals que comporta. Molts de topònims han passat a antropònims, després han tornat a ser topònims, o bé a l'inrevés, i és arriscat d'afirmar què va ser primer. El criteri que s'ha adoptat ha estat el de considerar-lo antropònim si no es tenia una informació prou clara que no ho era. Així, si oralment es manté l'article davant del nom propi, no farà referència a la persona, encara que coincideixi amb el cognom. Per exemple *mas del Prat*, *mas de la Rouera*, i *mas del Bosc*, que podrien ser els cognoms *Prat*, *Roureda* i *Bosc*, però estaran, doncs, relacionats amb la vegetació del mas.

Passarem a assajar una classificació de les formes de denominació, de la qual quedaran exclosos aquells topònims més obscurs en llur significació².

4.1. DENOMINACIÓ PER DESCRIPCIÓ

4.1.1.— NOMS OROGRÀFICS. Collet, el mas del; Coll, el mas del; Gibalcolla, el mas de³; Lloma, el mas de la; Mola, el mas de la; Moleta, el mas de la; Molaespeça, el mas de la; Muixacre, el mas del⁴; Pla, la caseta del; Plans, el mas dels; Pujols, el mas dels; Tossal de Barra, el.

4.1.2.— NOMS RELACIONATS AMB L'AIGUA. El pantà no fa referència a un embassament sinó que era un pas que tenia una certa semblança. El nom de la dena i el mas del *Moll* podrien fer referència a un terreny amb més aigua de l'habitual.

Aljub, el mas de l'; Barranc, el maset del; Basseta, el mas de la; Cap de Riu, (el mas de); Canaleta, (el mas de) la; Font, el molí la; Fontanella, la caseta de la; Guarga, la caseta de la; Guargo, la caseta del⁵; Llèqua, la⁶; Moll, el mas del cap del; Pantano, el mas del; Querol del Riu, el mas de; Riu, la caseta del; Toll del Cirer, la caseta del.

4.1.3.— NOMS DERIVATS DE LES CARACTERÍSTIQUES DEL CAMP: Campello, el (mas del); Foies, el mas de les⁷.

4.1.4.— NOMS DERIVATS DE LA PEDRA I LES CAVITATS: Cantalar, el mas del⁸; Covetes, el mas de les; Pedrera, la; Roca, el mas de la; Roqueta, el mas de la.

4.1.5. NOMS DERIVATS DE LA SITUACIÓ DEL MAS: Per la posició: dalt o baix, al fons, en guaita (es veu des de tots els voltants, i per tant, com era una torre, també podien veure a tot arreu); que està al pas (camí de València), a la punta del terme, o a un lloc que fa vent, al costat d'un pont:

Bovalar, la casilla del; Cap d'Avall, el molí del; Cap de Vinyet, (el mas de)⁹; Fondo, el mas del; Guaita, la torre en; Morella la Vella, el mas de; Pas, el mas del; Perió, el mas del; Pont, el molí en¹⁰; Punta, el mas de la; Quinto, el mas del¹¹; Serra en Blasco, el mas de la; Sol d'Avall, el molí del; Vent, el maset del.

4.1.6.— NOMS RELACIONATS AMB EL SOL. Ombria, el mas de l'; Sol, la venta del (o el Gandul); Solanes, (el mas de) les; Solanet, (el mas del).

4.1.7.— NOMS RELACIONATS AMB LA VEGETACIÓ. Els podem subdividir entre:

4.1.7.1.— ELS QUE INDIQUEN COL·LECTIVITAT: Bosc, el mas del; Carrascal, el mas del; Herbeset, el mas d'; Moreres, el mas de les; Oronal, el mas de l'; Poleta del riu, la¹²; Prat, el mas del; Rourera, el mas de la; Salzeral, el mas del.

4.1.7.2.— ELS QUE INDIQUEN LA UNITAT. Ciprés, el mas del; Parra, la caseta de la; Parreta, el mas de la; Perera, el mas de la; Pi, el molí en; Torreciprés, la.

4.1.8.— NOMS PROCEDENTS DE L'EXISTÈNCIA EN EL LLOC D'ELEMENTS AFEGITS: És difícil d'esbrinar quin ha estat l'origen. En el cas de la *Bota*, els nostres informants ens han explicat que en construir el pont que duu el mateix nom, quan van treure la bastida se'ls va quedar penjada la bota del vi a l'ull del pont; No hem sentit cap origen per a *Punyal*, ni per a *Ciri*.

Borrego, la caseta el; Bota, la caseta de la; Ciri, caseta del; Punyal, la caseta el.

4.1.9.— NOMS RELACIONATS AMB ALGUNA CARACTERÍSTICA DEL MAS. Blanca, la torre; Borrego, la caseta del; Canaleta, la; Casagran, la; Casetanova, la; Casetablanca, la; Casetes, les; Cremat, el maset; Estret de Portes, (el mas d'); Hostal Nou, (el barri de) l'; Molinou el; Masnou, el; Mas-Roig, el; Portalet, el mas del; Real, el mas del; Torreta, la; Tancats, la caseta dels; Ximenera alta, el mas de la¹³.

4.2.— DENOMINACIÓ PER RELACIÓ

4.2.1.— NOMS PROCEDENTS D'UN ANTROPÒNIM. Adell, el mas d'; Aguilar, la teuleria d'; Agustino, el mas d'; Alemany, el mas d'; Allepús, el mas d'¹⁴; Amador, la torre¹⁵; Amela, el mas d'; Amela, la caseta d'; Antolí, la caseta d'; Argenté, la torre¹⁶; Arrufat, el mas d'; Barron, el mas de; Bartolo, el mas de; Belta, la casilla d'en¹⁷; Bellmunt, el mas de; Bellviure, el mas de; Beltran, el; Benito, el maset de; Bernabé, el mas de; Bessó, el mas de; Blai Adell, el mas de; Blasco, la caseta de; Boix, el maset de; Boix de Dalt, el mas de; Boix de Baix, el mas de; Bonfill, el mas de; Borràs del Cubilà, el mas de¹⁸; Bruno, el mas de; Brunyó, la caseta de; Canteret, la caseta de; Carceller, el mas de; Carcellera, el mas de la; Cardona, el mas de la; Catxana,

la caseta de la; Cerveró, la caseta de; Carlos, el mas de; Cluc, el mas de; Cros, el mas de; Daniel, el mas de¹⁹; Dionís, el mas de²⁰; Eroles, la caseta d'; Eroles, el mas d'; Escorihuela, la torre²¹; Espada, el mas d'; Felipona, la caseta de; Estupinyà, el mas d'; Ferràs, el mas de; Ferrer, el mas de; Fígols, la torre de; Fígols, la caseta de; Fornós, el mas d'en; Gangalles, la caseta de²²; Gamundí, el molí de; Garcia, el mas de; Gargallo, la torre; Gasparo, el mas de; Gasulla, el mas de la; Gasulla, la caseta de; Gil, el mas de; Giner, la fàbrica de; Gisbert, el mas de; Guardiola, el mas de; Guimerà, el mas de; Guimerans, el mas dels; Guimerans, la caseta dels; Ibàñez, el mas d'; Jaumet, la caseta de; Joano, el mas de; José Gasulla, la caseta de; Jovaní, el mas de; Lujan, la caseta de; Juan Adell, la caseta de; Juan dels Boigos, la caseta de; Julian, el mas de; Llisterri, la caseta de; Llorenç, el mas de; Llorenset, la caseta de; Lluc, el mas de; Lluís, la caseta de; Macià Querol, el mas de; Maciana, el mas de la; Maciana, el mas de; Magí, el mas de; Manuel Aguilar, la caseta de²³; Marcel·lo, la caseta de; Marin, el mas de; Marinet, el mas de; Marsà, la torre; Marsà, el molinet de la torre; Martí, el mas de; Martí, la casa; Martorella, la caseta de la; Mateu, la caseta de; Mestre, el mas de; Mesquita, el mas de; Miguel, el mas de; Miró, la torre; Mixinet, la caseta de; Modesto, el mas de; Moia, el mas de; Molins, el mas de; Monserrat, la torre; Moreno, el mas de; Nadal, el mas de; Nielles, el mas de; Noguera, el mas de; Nuella, l'hostal d'en; Olivares, el mas d'²⁴; Palau, el mas de; Pallarés, el mas de; Palos, el mas de; Pasquala, la venta la; Paula, la caseta de; Pere de Barrilet, la caseta de; Perlo, la caseta de; Perot, la caseta de; Picó, la torre en; Pitarch, el mas de; Planelles, el mas de; Querol, la torre; Querol del riu, (el mas de); Querola, la caseta de; Querolet, la venta de; Rabosa, el maset de; Rallo, la caseta de; Randeró, el batà de; Redon, el mas de; Rei, la caseta del²⁵; Riba, el mas d'en; Rico, el molí; Ripollés, el mas de; Romeu, el mas de; Roc, el mas de; Rocafort, el mas de; Roger, la caseta de; Roia, la caseta de la; Ros, el mas d'en; Roger, el mas de; Rullo, la caseta de; Sabater, el mas de; Sánchez, el mas de; Segura, la torre; Segura, el molí de la torre; Serra, la caseta de; Serrà, el mas d'en; Serraplana, el mas de; Simeon, la caseta de; Solanes, el mas de les; Tabola, la caseta de; Tirado, el mas de; Toribio, la caseta de; Torres, el mas de la Font d'en; Traver, la caseta de; Valera, la caseta de; Vallés, el mas de; Vicent, el mas de; Viciano, la caseta; Violanta, la caseta de.

4.2.2.- NOMS RELACIONATS AMB ALGUN ESDEVENIMENT. Tenim una bona mostra de la dificultat d'arribar a saber quin és l'origen dels noms. El miracle que va ocórrer en aquell mas és una mica particular i irònic: el *maset del Miracle* era un mas molt petit i pobre, cosa que contrastava amb el bon nivell de vida dels seus habitants que, sense tenir cap font d'ingressos coneguda, vivien excessivament bé. Tot era, es diu, perquè la masovera aportava diners procedents del comerç amb el seu cos. Encara que una altra versió atribueix el nom al fet excepcional que uns matxos van pujar, plovent i de nit, una gran costera. A *les Solsides* hi ha munts d'argila que deuen provenir d'alguna esllavissada. Per al *Sombreiro*, es conta que va anar un venedor de barrets i en va donar un a cadascú dels que hi eren a la taverna. De *l'Almoina* no tenim cap origen.

Almoina, el mas de l'; Milacre, el maset del; Solsides, el mas de les; Jota, la caseta de la; Sombrero, la venta del.

4.2.3.— NOMS RELACIONATS AMB ALGUN OFICI O ACTIVITAT. Alguns d'ells són també renoms, els hem mantingut en aquest apartat perquè el seu origen és d'un ofici.

Albarder, la caseta de l'; Argenter, la torre; Boticari, la caseta del; Cabrer, el mas del; Capellans, el molí dels; Carda, la venta de la; Colomer, el mas del; Estudiant, la caseta de l'; Fàbrica (de Giner), la; Feltre, el mas de; Ferreria, la; Fornera, el molí la; Fra Eiximeno, el mas de; Frases, el mas dels; Fusters, el mas dels; Gaitero, la caseta del; Randero, el molí del; Randero, la caseta del; Teuleria de la Mola, la; Teuleria del Prat, la; Teuleria del Povet; la; Tint, el molí del; Tintorer, la caseta del; Torrebale, la (torre del batle).

4.2.4.— NOMS RELACIONATS AMB ALGUNA QUALITAT DEL PROPIETARI. Els noms d'aquest apartat, com ja passava en l'anterior, són molt semblants als renoms o malnoms; hem mantingut aquí aquells dels quals no hem tingut cap informació que ho eren²⁶.

Apòstol, la caseta de l'; Beates, el mas de les; Beates, el molí de les; Beato, el mas del; Bessó, el mas del; Bort, la caseta; Bruixa, la caseta de la; Carafí, la caseta de; Floquets, la caseta de; Heretge, la caseta de l'; Negre de Donís, la caseta del; Peguesa, la caseta de la; Reineta, el mas de la; Roia, la caseta de la; Roio, el molí de; Roja, la caseta de; Tonto, la caseta del; Valent, el mas del; Valent, la caseta del.

4.2.5.— HAGIOTOPÒNIMS. Sant Antoni, el mas de; Sant Tomàs, el mas de; Santa Llúcia, l'Hostal de; Sant Vicent, la caseta de; Sant Vicent, el molí de.

4.3.— ANÀLISI DE LES FORMES DE DENOMINACIÓ. Ens hem pogut adonar amb facilitat que la relació amb el propietari és el tipus de denominació més utilitzat. Així, doncs, la propietat de la terra serà l'eix de tots els noms dels nuclis aïllats. Les implicacions etnològiques són evidents. És el cognom del propietari l'element distintiu més important, amb el renom i el prenom; també l'ofici o activitat que desenvolupa ho són.

Dels 290 noms classificats 204 estan relacionats amb el propietari (70,34%):

160 cognoms, prenom o renoms	55,17%
20 relacionats amb alguna qualitat del propietari	6,89%
24 relacionats amb l'ofici o activitat del propietari	8,27%

També dins de la denominació per relació trobem els que l'estableixen per algun esdeveniment 11 (3,79%) i 5 hagiopònims (1,72%).

Passant a l'apartat de denominació per descripció, podem veure que els 47 noms representen el 17,40% del total, que es distribueixen com segueix:

12 noms orogràfics	4,13%
14 noms relacionats amb l'aigua	4,82%
2 derivats de la forma del camp	0,68%
5 derivats de la pedra i les cavitats	1,72%
13 derivats de la situació del mas	4,48%
4 relacionats amb el sol	1,37%
15 relacionats amb la vegetació	5,17%
3 procedents d'objectes afegits	1,03%
18 relacionats amb alguna característica del mas	6,20%

5. ESTUDI DELS ASPECTES GRAMATICALS

5.1. ESTRUCTURA GRAMATICAL DELS NOMS DE LES EDIFICACIONS AÏLLADES

5.1.1.— NOMS FORMATS PER ARTICLE + GENÈRIC + DE + (ARTICLE) + SUBSTANTIU. Generalment els noms de nuclis habitats aïllats tenen una primera part de caràcter genèric (el mas, la caseta, el molí... com hem vist més amunt) i una segona part específica que aclareix de quin molí es parla, i pot ser formada per un adjectiu, o bé per un substantiu precedit de *de*, que és el cas que ara tractarem. El sintagma iniciat amb *de* prové dels casos llatins genitiu i ablatiu. Els tractats gramaticals li assignen la funció d'indicar: contingut (ampolla *de vi*) temàtica (tractat *de filosofia*), matèria (tapes *de cartró*), posseïdor (cotxe *de l'oncle*), elements inclosos (arbres *del jardí*), origen (tren *de Lleida*).

En l'anàlisi dels topònims de nuclis aïllats trobem que el *de* té unes funcions distintes a les assenyalades.

5.1.1.1.— LOCALITZACIÓ

A) PERTINENÇA A UN CONJUNT MÉS AMPLI: Coll, el mas del; Teuleria del Prat, la.

B) PROXIMITAT: Aljub, el mas de l'; Peiró, el mas del.

5.1.1.2.— CARACTERÍSTIQUES: Vent, el maset del; Sol, la venta del (o el Gandul).

5.1.1.3.— RELACIÓ AMB EL PROPIETARI: Adell, el mas d'; Bellviure, el mas de; Blai Adell, el mas de; Bonfill, el mas de; Catxana, la caseta de la; Gamundí, el molí de; Nielles, el mas de; Rei, la caseta del²⁵; Fra Eiximeno, el mas de.

5.1.1.4.— PELS FETS ESDEVINGUTS EN EL LLOC: Solsides, el mas de les; Jota, la caseta de la.

L'ADVOCACIÓ: Sant Antoni, el mas de; Santa Llúcia, l'Hostal de; Sant Vicent, el molí de.

5.1.1.5.— PER LA SEVA UTILITAT: Tint, el molí-del; Carda, la venta de la.

5.1.1.6.— NOMS FORMATS PER:

ARTICLE + GENÈRIC + DE + (ARTICLE) + SUBSTANTIU + (—) + —————	EN	EN SUBSTANTIU DE ADJECTIU ADVERBI
---	----	---

En aquest apartat hem inclòs els noms amb una estructura més complexa, que haguessin pogut anar als apartats anteriors, però hem volgut remarcar llur formació amb un substantiu, més una altre substantiu, adjectiu o adverbi. En l'últim cas després del genèric va la preposició *en*:

Toll del Cirer, la caseta del; Cap d'Avall, el molí del; Morella la Vella, el mas de; Serra en Blasco, el mas de la; Sol d'Avall, el molí del; Boix de Baix, el mas de; Borràs del Cubilà, el mas de¹⁸; Juan dels Boigos, la caseta de; José Gasulla, la caseta de; Juan Adell, la caseta de; Manuel Aguilar, la caseta de²³; Pere de Barrilet, la caseta de; Torres, el mas de la Font d'en; Guaita, la torre en.

5.1.2.— ADJECTIUS: La part específica del topònim és un adjectiu.

5.1.2.1.— RELACIONATS AMB ALGUNA QUALITAT DE L'EDIFICACIÓ: Blanca, la torre; Cremat, el maset; Estret de Portes, (el mas d'); Hostal Nou, (el barri de) l'.

5.1.2.2.— RELACIONATS AMB ALGUNA QUALITAT DE LA SITUACIÓ: Fondo, el mas del.

5.1.2.3.— RELACIONATS AMB ALGUNA QUALITAT DEL PROPIETARI: Beates, el mas de les; Heretge, la caseta de l'; Negre de Donís, la caseta del; Valent, el mas del.

4.1.3.— GENÈRICS: Comentàvem que l'esquema dels topònims és una part genèrica i una part específica, tanmateix hi ha uns pocs casos en què la part específica no apareix, és degut a la singularitat d'aquesta part: Casetes, les; Torreta, la; Fàbrica, la; Ferreria, la.

5.1.4.— EL-LIPSI DE LA PART GENÈRICA: És molt freqüent l'omissió de la part genèrica; la seva repetició és innecessària perquè tothom coneix que és un mas; així ens trobem que els noms propis gairebé sempre l'el·lideixen. Tanmateix, seguint les indicacions de *Toponímia i cartografia* (1985) l'hem mantinguda sempre que el seu ús sigui possible, tot i que no sigui el més habitual. Els antropònims són especialment usats sense la part genèrica: Cap de Riu; Campello, el; Solanes, les.

5.1.5.— EL-LIPSI DE LA PREPOSICIÓ «DE»: Al llarg del treball, i especialment a les notes, hem anat comentant aquest fenomen. La supressió de *de* és molt corrent també amb *caseta*, i amb *fàbrica* (*la fàbrica de Giner* quan es diu amb l'antropònim) però s'alterna amb el seu manteniment. La rapidesa en la pronunciació hi té molt a veure. En la pronunciació habitual s'elideix sempre amb el genèric *torre*; alguna vegada amb *molí*, una vegada amb *venta* i en els dos casos que hem trobat d'*en* preposicional locatiu: Torrebale, la (torre del batle); Argenter, la torre; Picó, la torre en.

5.1.6.— LA CONTRACCIÓ DE CASA: Tot i que dins de la població la contracció *cal* és força utilitzada, no en trobem cap cas en les edificacions aïllades. En d'altres contrades del nostre domini lingüístic és un fet habitual. En aquesta zona *casa* només s'empra dues vegades i, com ja havíem comentat, té un sentit de mas benestant. Tampoc no hem trobat la contracció *can*, però aquesta no es fa a la població, encara que com veurem a l'apartat 5.2.2., si que hi ha restes de funcionament de l'article personal *en*. *Ca* només s'utilitza dins del poble: Casa Martí; Casagran, mas de la.

5.2.— ELEMENTS CONSTITUTIUS

5.2.1.— SUBSTANTIUS, ADJECTIUS I ADVERBIS: Els substantius són els més utilitzats en els noms d'edificacions aïllades, tant a la part genèrica com a l'específica. Els que tenen un nom a la part significativa són 254 (que corresponen als que apareixen als apartats 5.1.1., els genèrics, els que han el·ludit la part genèrica, la preposició, casa, els de l'article *en* en els noms de persona, els derivats).

El nombre dels formats per adjectiu baixa substancialment (apartat 5.1.2.), i en són 29.

Només hi ha quatre adverbis en tots els topònims: molí del Sol d'Avall, molí del Cap d'Avall, mas de Boix de Baix, mas de Boix de Dalt.

En aquest apartat analitzarem més topònims que en el dedicat a les formes de denominació, perquè ací podem esbrinar fàcilment la categoria gramatical. Així tindrem:

Substantius	258	88,65%
Adjectius	29	9,96%
Adverbis	4	1,37%

5.2.2.— L'ARTICLE *EN*: Només n'hem trobat 7 casos: Picó, la torre *en*; Ros, el mas d'*en*; Serrà, el mas d'*en*; Riba, el mas d'*en*; Nuella, l'hostal d'*en*; Fornós, el mas d'*en*; Belleta, la casilla d'*en*¹⁷.

5.2.3.— ELS DERIVATS

DIMINUTIUS EN *-ET*, *-ETA*, *-ETS*, *-ETES*: Querolet, la venta de (doble diminutiu); Canteret, la caseta de; Portalet, el mas del; Moleta, el mas de la.

DIMINUTIUS EN *-OL*, *-OLA*, *-OLS*, *-ELLA*: Querol del riu, el mas de; Querola, la caseta de; Fontanella, la caseta de la; Pujols, el mas dels.

HIPOCORÍSTICS: Perot, la caseta de; Felipona, la caseta de; Joano, el mas de.

COL·LECTIUS EN *-AL*, *-ETA*: Salzeral, el mas del; Oronal, el mas de l'; Carascal, el mas del; Pobleta del riu, la.

5.2.4.— LES FEMENITZACIONS: Alguns casos tenen el masculí i el femení com *el Guargolla Guarga*, *Macià/Maciana*, *Carceller/Carcellera*, *Maso/Masa*, *Querol/*

Querola; d'altres només tenen el femení; *Martorella*, *Quixala*, *Felipona*. La tendència a l'omissió de *mas* de encara és més accentuada en els femenins que no en els masculins.

1. COSERIU, Eugenio (1977) *Principios de semántica estructural*, ed. Gredos Madrid. Una mostra de la mateixa zona la podreu trobar a QUEROL, Ernest, *Estructuració de diferents camps lèxics del ramat oví a la comarca dels Ports* (en premsa).

2. No hem vist massa clara la significació d'alguns noms com, per exemple, *el mas de la torre el Poso*, *el mas del Noto*, *el mas de la Giroveta*, *el mas de Peteix*, *la caseta de Torro*, *el mas de Colela*, *caseta de Taraball*, *la Castella*, *els Castellons*, *la caseta de Camanyero*, *de Petxills*, *de Masa*, *de la Salinera*, *de Torrassa*, *de la Rosada*, *de la Caputxa*, *de Caseabono*, *de Fotet*, *de Moterada*, *de Rau*. D'alguns altres noms és dubtosa: *les Candiales* (o *Candeales*) fa referència al blat *candial*, o no té res a veure? Per què a un mas se li posa *la Cabrida* o *mas de la Cabrideta*? O *mas de Mejora* (pronunciat amb la jota castellana)? *Saranya* és la reducció d'un *Saranyana*, com tenim documentat a la *Todolella*? *Carbona*, ve de *Carmona*?

3. *Mas de Gibalcolla*: l'etimologia que dona el DCVB és de l'àrab *gebel-kolla* «muntanya de la gerra». Al terme d'Elx també hi ha *Jubalcolla*, que pot tenir el mateix origen. També procedeixen de l'àrab *el mas de l'Aljub* i *el mas de la Gasulla* (GRAU MONSERRAT al seu article *Arabismes a la Tinença de Benifassà (Ports de Morella)* del «Boletín de Amigos de Morella y su comarca», any VII, 1985-1986) dona la seva etimologia: Yazula o Qazula, nom d'una tribu presahariana). *Gibalcolla* ja la trobem al *Cabreu* de Morella, l'estudi d'aquest document ens ha permès de comprovar que alguns masos actuals ja els tenim documentats al 1443, com el *mas de l'Almoina*, *el d'Arrufat*, *la Basseta*, *Bolinxà*, *Borraç*, *el Campello*, *Carceller*, *Colomer*, *Carrascal*, *Fra Exemeno*, *Frases*, *la Llàcova*, *la masada dels Ferrer*, *Foies*, *Franxo*, *Noto*, *Pereroles*, *del Prat*, *Regatxol*, *Salvassòria* i la font de *Vinatxos*. Si més no, hi ha una coincidència amb el nom.

4. És el mateix cas de conservació d'oclusiva sorda entre vocals, és el tossal més alt del sud del terme, ve de *Montem Sacrum*. És el mateix nom que a Andalusia va donar *Mojarcar* (Almeria) i *Montejícar* (Granada).

5. La caseta del Guargo: GURGO del llatí vulgar va deixar descendència autòctona en mossàrab; Al repartiment de València tenim un *gorgo* amb -o, i a Dènia tenen el riu *Gorgos*, entre d'altres exemples que aporta COROMINES (IV p. 568). *Guargo* és un cas de diftongació de *Go-* (tònica) en *Gua-*, si bé la vacil·lació en posició inaccentuada és força freqüent en tot el domini lingüístic (*Co-* (àtona) a *Qua-* en casos com *quartina* per *cortina*, i de *Qua-* (àtona) a *Co-*: *collar* per *quallar*, que en castellà és «cuajar», com es fa a Morella) COROMINES (1970, I, p. 151) assenyala que aquesta tendència és tan forta que al nord del País Valencià es fa també en síl·laba tònica, com és l'exemple que ens ocupa.

6. *La Llèqua*: actualment és pronunciat com l'hem escrit, en la documentació trobem *La Llacova*. Els estudiosos donen orígens diferents a la seva etimologia i també al seu significat. ALCOVER-MOLL i MOREU-REY coincideixen en la significació, si bé aquest darrer no parla de l'ètim. Al diccionari d'ALCOVER-MOLL llegim: «LLÀCOVA. f. Terreny abrupte, desigual, obert entre muntanyes i que forma algunes valls estretes. cast. quebrada (Escrig-LL., Martí G. Diccs.) a) Topon: *Serra de la Llàcova*: cadena de muntanyes derivació de la serra de Valdànger, entre les comarques de Morella i de Sant Mateu. *La Llàcova* o *la Llècua*: llogaret situat a onze kilòmetres de Morella.

ETIM.: desconeguda, probablement pre-romana, d'un mot que conté el mateix sufix que els topònims *Iàtova*, *Ènova*, etc.» A MOREU-REY (1982, p. 42): «La cinglera... *La llàcova* pot arribar a ser un sinònim de «cingle» segons els indrets». Tanmateix Joan COROMINES (1976, I, 55), després d'analitzar tres mots semblants i veure llur situació, es decanta per pensar que pot venir de [...]*LACUA 'bassals', que podem admetre com a plural neutre

corresponent al clàssic LACUS, -US». Aquesta forma ja està documentada cinc vegades al Capbreu i afegeix «Avui encara s'usa la forma *Llàcova* amb *á*, però ha predominat *Llècua*, amb *è* oberta que, per si sola, en valencià, bastaria per identificar el nom com a mossàrab (o àrab)».

7. *El Campello* (manteniment de la -o final) i *mas de les Foies* (la iod no tenia zumzeig), són dos exemples de mossarabismes.

8. *El Cantalar* és el col·lectiu de cantal (roca), que té el sentit de 'penyal gros', com llegim al diccionari de COROMINES.

9. *Vinyet*: són terres de poca extensió prop del poble.

10. *Molí en Pont*, *Molí en Pi* són dos casos de preposicional (in) locatiu.

11. *Quinto* pot fer referència a la distància. (NDLR: via romana?).

12. Joan COROMINES (1965, I,15) assenyalava que molts de noms acabats en -et provenen de col·lectius de nom de planta llatins en -etum. *Poblet* com a plantada de pollancre (*populus*; cf. el plural *populeta* d'on *pobleda*), o sense sonoritzar per mossarabisme *po-bleta*.

13. *Ximenera alta* (també pronunciat tʃumenéra) popularment es diu que l'origen del nom és que la campana de la llar de foc era molt alta. MOREU-REY assenyalava que ximenera és, de vegades, la metàfora d'un altiplà, en aquest cas, si que correspon a la situació del mas.

14. *Allepús* es pronuncia lepús, que mostra que la preposició *de* ja havia caigut, perquè, del contrari, difícilment hauria donat la pronúncia actual.

15. *La torre Amador* (tořemađó) està documentat com el tenim escrit; mostra també clarament que la *de* no es pronunciava, sinó no s'hagués pogut perdre la *a* d'Amador.

16. *Torre Argenté*: la pronunciació actual tořegenté ha eliminat les dues erres que s'havien ajuntat. Encara veiem més clar que la *de* tampoc no es pronuncia, fet encara més habitual quan es tracta de *torre*; el tenim documentat com l'hem escrit al principi d'aquesta nota.

17. *Bellet*, és un cognom; a més, el fet de portar davant l'article personal en, ens ho confirma. La -a, pot ser una de les nombroses feminitzacions que hem comentat. En l'actualitat hi ha un collet amb el mateix nom.

18. *Cubilà*: al diccionari de Joan COROMINES llegim que ve de CUBILIA que és el plural de *cubile* (llit, jaç, cau).

19. *Mas de Daniel*: la pronunciació actual es caracteritza per la palatalització de la ena.

20. *Mas de Dionís*: ha perdut la primera i.

21. *Torre Escorihuela*: ha sofert una forta transformació des de com la tenim documentada fins arribar als nostres dies com [tořeskuéla].

22. *Caseta de Gangalles*: El diccionari ALCOVER-MOLL dóna una accepció pròpia del Maestrat «trossos de ferradures que perden els animals ferrats, i es troben pels camins».

23. De moltes *casetes* als documents només consta el nom del propietari; de segur que popularment tenien un altre nom, però, donat que no són gaire importants, la gent no el recorda.

24. *Caseta d'Olivares*: és un mossarabisme, hi ha un manteniment de la e. Joan COROMINES (1970) assenyalava que podem trobar tants de mossarabismes en topònims al nord del País valencià com al centre, i també a l'extrem sud del Principat. Al terme de Morella en tenim força exemples, uns molt clars, i uns altres no tant. Ja n'hem vist alguns com *el Campello*, *les Foies*, *el Guargo*, *les Candiales*, *Dolço*, *Regatxol*, *Salvassòria*.

25. *Caseta del Rei*: ALCOVER-MOLL també dóna l'accepció com a pròpia del Maestrat «El principal o cap de colla dels segadors».

26. Alguns noms sembla que els podríem incloure en aquest epígraf, com ara *la caseta*

de Correntilles, la caseta de Tabola, la caseta de Mixinet, el mas de Pereu, la caseta de la Quixala, el mas de Lluger, el Taboll, la venta de Farinetes, el mas de Calvo, el mas dels Tous, el mas de Cameta, la caseta de Llebre, de Roja, de Perrellero; però per la dificultat d'esbrinar el seu origen els he mantingut a part.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER-MOLL, (1978): *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de M.
- ALEGRE, M., MARTÍ, J., MELIÀ, M., MORAN, J., QUEROL, E. (1985): *Coneguem els nostres parlars*, Barcelona.
- COROMINES, Joan (1965): *Estudis de toponímia catalana*, Barcelona.
- COROMINES, Joan (1976): *Entre dos llenguatges*, Barcelona.
- COROMINES, Joan et al. (1980): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona.
- COSERIU, Eugenio (1981): *Principios de semántica estructural*, Madrid.
- MOLL, F. de B. (1982): *Els llinatges catalans*, Palma.
- MOLL, J. i TORT, J. (1985): *Toponímia i cartografia. Assaig de sistematització*, Barcelona.
- MOREU-REY, Enric (1974): *Toponímia catalana. Assaig de bibliografia*, Barcelona.
- MOREU-REY, Enric (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*, Barcelona.
- MOREU-REY, Enric (1982): *Els nostres noms de lloc*, Palma.
- MUNTANER, Ignasi M^a (1986): *Els noms de lloc de les terres de Sitges i de les terres veïnes*, Sitges.
- QUEROL, Ernest (1988): *Estructuració de diferents camps lèxics del ramat oví a la comarca dels Ports*, Diputació de Castelló, (en premsa).

JUJOL O GIOL

Em refereixo al paràgraf «Cognoms poc corrents» de l'article *Antroponímia en 1496 a les comarques tarragonines* (S. D'Onomàstica B.I., xxxi), i a les formes «Guyol» i «Yuyol», amb «Jujol», que va transcriure l'Iglésies, possiblement per defectes d'interpretació de l'original o potser d'inscripció per part de l'escrivà. Em fa l'efecte que caldria interpretar en tots els casos «Giol». Aquest cognom encara és bastant corrent localment. El Mas d'en Giol (i el Pla de Mas d'en Giol), parròquia de Les Borges i terme de Botarell, són força coneguts; i el primer documentat el 1532 (Veg. F. Jové, *Toponímia de Les Borges del Camp*, núm. 96).— Per un amic m'ha arribat una xerocòpia d'un document —fogatge del 1512, ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, A-401— que confirma l'existència, a la «Quadra dels Tasquals», d'uns Giol (Guillem [2] i Bernat). No s'hi esmenta cap «Cuyol», «Yuyol», ni «Jujol».— En terme de Reus també existí, al s. xix, el mas de Giol, segons ens fa saber En Ramon Amigó en el seu darrer llibre sobre Reus (n° 1528), i un Joseph Nolla, dit Giol, en 1800.